

A népfőiskolai hagyomány*

A népfőiskola – mint ideológiai kötöttségektől le nem nyugózott szabadiskola – a jövőre, a mélyreható változásokra összpontosítja erőit. Ezt a radikális társadalmi reformot tűzte zászlajára *Wesselényi Miklós*, amikor *Makfalván* iskolát alapított a székely fiataloknak, hogy magyarként és polgárként válhassanak hasznára szűkebb hazájuknak és a szabadságáért, anyanyelvi kultúrájáért küzdő nemzetnek. Ezt a mélyreható változást szolgálta *Comenius* nyomán *Tessedik Sámuel* gazdaképző iskolája, amely, az elemi ismereteket messze meghaladó tudást és világlátást tanított a föld népének.

A modern, felvilágosult, polgári Európa nyitányát harsogó Nagy Francia Forradalom kirobbanása előtt húsz évvel (1769)¹ egy művelt, világot járt evangélikus lelkész kezdte meg szolgálatát a Habsburg Birodalom keleti peremvidékén, egy *Szarvas* nevű, kies, alföldi településen. Rövid helyzetértékelés után úgy döntött, hogy a Magyar Alföld földműves népének anyagi, szellemi, erkölcsi felemelését tekintti életcéljának. Először is megfogalmazta hazai tapasztalatait és *Comenius* beható ismeretén alapuló nevelési koncepcióját az

„*A paraszt ember Magyarországban micsoda és mi lehetne*” című művében. (Történetesen német nyelven, mivel ez volt akkoriban a tudomány nyelve, de 1786-ban Kónyi János már magyarra fordította.) Ennek szellemében meg is alapította *az első magyar gazdasági és ipari tanintézetet*. Itt a szakoktatás, az egyetemes szellemi képzés, a valósi és erkölcsi nevelés egyaránt szerepet kapott, mint egy népfőiskolán, bár ekkor még nem használták e fogalmat. Más tekintetben is sokat tett az alföldi gazdálkodás korszerűsítése érdekében, behozta és elterjesztette a *lucernát*, szorgalmazta a *szikes talaj tervszerű javítását*. A krúdys hangulatú nyírsegi, futóhomokot megkötő, mézet érlelő *akácerdők* is a szarvasi iskolaalapító lelkésznek köszönhetik elterjedésüket. *Tessedik Sámuel*nek hívták ezt a Hortobágyon fütyörésző, lámpásfejű magyart.

Kultúrateremtő törekvéseit – nem először és nem utoljára – külföldön nagyobb elismerésben részesítették mint itthon, úgyhogy megfelelő anyagi támogatás híján végre kénytelen volt, úttörő vállalkozásként létrehozott intézményét beszüntetni. Mindez az idő tájt történt, amikor *a felvilágosodás*

eszméit egy nagyon szűk körű, nyugatos, értelmiségi csoport (néhány költő, nyelvújító, irodalomszervező, jogász, idejétől és korától elrugaszkodott jövőbelátó fantazta) képviselte – főként konspiratív és verbális szinten – egy tőlük jóval népesebb, császári besúgó-apparátust foglalkoztatva (*Martinovics*).

Tessedik érdemeit egy jottányival sem csökkentve meg kell állapítanunk ugyanakkor, hogy éppen a világ meghódítása előtt álló (és korunkban válságba jutó) *felvilágosodás* eszméje olyannyira áthatotta egész személyiségét, hogy a *célszerűség és hasznosság* elvének hajlandó volt szinte mindent alávetni. Az istenadta nép szokásait, ősi hitvilágát, közösségi hagyományait a ráció magasságaiból tekintve, lerázandó béklyónak, múlthoz kötő nyűgnek tekintette. Ugyanilyen távol állt tőle a patriotizmus, a nemzeti eszme is. A kísérlet abbamaradásának természetesen nem ezek voltak az okai, hanem a hazai visszhangtalanság.

A *Wesselényi Kollégium* megnyitására a székelyföldi Makfalván fél évszázaddal később (1835-ben) került sor. Az öt tantermes iskola, a korabeli jegyzőkönyv tanúsága

* Az írás Balázs Károly: *A népfőiskolai hagyomány. Történeti vázlat (1769–2010)* című kiadvány részleteinek szerkesztett változata, amely megjelent a *Népfőiskolai füzetek* sorozat 10. köteteként.

1 Az 1769-es évszám *Tessedik Szarvasra* költözésének éve. Ez lelkészi hivatásának második állomása. Itt kezd újszerű módon tanítani a helyi evangélikus iskolában, miközben ellátja a Békés megyei evangélikus iskolák felügyeletét is. Az írás, olvasás mellett, korszerű gazdálkodási ismereteket (pl. lótenyésztés, selyemhernyótenyésztés) oktat.

szerint céljaul tűzte ki, hogy: „...a magyar nyelven folytatandó tanítás tárgyai közelebb álljanak az élethez, mint a tudományosság-hoz..., az életre hasznos mesterségek értésének, gyakorlati tudásnak, vagyis magán segíteni, másoknak is szolgálni alkalmas ügyességnek, életrevalóságnak iskolája legyen.” Azaz a jellegzetesen reformkori eszmeiség jegyében alapított intézmény tíz-tizenhat év közötti fiatalok tanítására, nevelésére rendelkezett. Az iskola alapítása egyébként jellegzetesen magyar gesztusok kíséretében esett meg. Wesselényi szólni szeretett volna a székely székek gyűlésén, de nem kapott szót, mivel ott nem volt birtoka. Hogy ez a csúfság meg ne essen a nagy tiszteletben álló árvízi hajóssal, a Makfalviak szabályos adománylevellel igazolt földet ajándékoztak neki. Wesselényi ezt a cselekedetet azzal hálalta meg, hogy alapítványt tett egy Makfalván felállítandó nemzeti iskolára.

Orbán Balázs a következőképpen írta le az iskolaalapítást: „Mert midőn a lelkes honfi és szónok a közérzület ébresztésére mint a hazafiasság és szabadság apostola beindult országszerte hirdetni a hazai igazságát, s felrznai önfeledt álmából a nemzetet, egy ily alkalommal Marosszék gyűlésén az elnöklő főtitst szemére lobbantotta Wesselényinek, hogy nem lévén birtokos Marosszéken, nem is lenne joga szólani, mire a szabadelvűek egy telket vettek Makfalván számára; melynek adomány levelét egy Toldalagi Zsigmond vezetése alatti küldöttség vitte fel a nagy hazafinak, ki ekkor megígérte, hogy az adományozott telekre tanodát fog építtetni, úgy azt is, hogy ezen intézetben 2 katólikus, 2 unitárius növendék számára alapítványt teszen.”

A felépült iskola falára táblát helyeztek, s az ma is olvasható az alábbi felirattal: „A dták a székek Wesselényinek hazafiságáért, Szenteli a hazafiság kifejezésére a

székelyeknek Wesselényi.” Az iskola pedig ettől kezdve folyamatosan működött egy hosszú évszázadon át, majd 1942-ben, formálisan is népfőiskolává alakult.

A Wesselényi Kollégium már 1836-ban megkezdte tevékenységét. Az öt tantermes épületben 10–16 év közötti fiatalok tanulhattak, nemcsak helybeliek, hanem vidékiek is. 1844-ben óvodát is létesítettek az iskola mellett, amely az akkor a Magyarország és Erdély első ilyen jellegű intézményei közé tartozott. Az iskola 1936-ig folytathatta működését, majd 1942-ben – rövid időre bár – népfőiskola nyilhatott meg Makfalván, amely Wesselényi Újfalva Falunépfőiskola névvel végezte rövid szolgálatát.

Wesselényit és Makfalvát ezért gyakran együtt emlegetik. De lásuk röviden, ki volt báró Wesselényi Miklós, és mit illik tudni a Kis-Küküllő mentén fekvő községről?

Báró Wesselényi Miklós (1796–1850) az erdélyi nemzeti liberális ellenzék egyik vezetője, a magyarországi reformellenzék jelentős képviselője volt. Nevéhez fűződik a jobbágyfelszabadítás Erdélyben, amelyet a Zilah főterén felállított szoboregyüttes tükröz a legvalóságshűbben. Már a *Balítéletekről* című könyvében (amely a cenzúra miatt csak külföldön, *Lipcsében*, jelenhetett meg 1833-ban) kezdeményezte hogy országos érvényre szabályozzák a jobbágyok szabad emberré, szabad tulajdonossá emelkedésének feltételeit. Fiatal korában külföldi tanulmányokat folytatott, külföldi utazásainak és tapasztalatainak társa volt gróf *Széchenyi István*, akihez szoros barátság fűzte. Az erdélyi közéletben szerepet vállalva országgyűlési képviselő lett, a „radikálisok” élére állt. Nagy szerepet játszott abban, hogy az átfogó társadalmi reform igényét összekapcsolják az ország alkotmányos önállóságát célzó törekvések-

kel. Könyomdát állított fel a felszólalások kinyomtatására. Ezt azonban hamar lefoglalta a királyi biztos, és hosszas „hütlenségi per” indult ellene. Ellenzéki magatartásáért 1839-ben három évi börtönre ítélte el a császári hatalom, ami annál nagyobb feltűnést keltett, mert az 1838-as pesti árvíznél hősie mentő volt. Kiszabadulása után nagyrészt *zsibói* birtokán élt. Az 1848-as forradalomban mégis kiemelkedő szerepe volt. Törvényjavaslatot tett az unióra, a jobbágyfelszabadításra, valamint a román nyelvhasználati jogok biztosítására is.

Makfalva a valamikori *Marosszék*, a későbbi *Maros-Torda vármegye* egykori *nyárádszeredai járásának* községe volt. A legelső írásos emléke 1567-ből való, amikor tekintélyes községként szerepelt, 22 kapuval lévén bejegyezve az évi regisztrumba. *Orbán Balázs* így írt róla: „Egy idő óta igen nagy fejlődésnek indult, s naponta halad azon hivatása felé, hogy e vidék városává nőjje ki magát. Már is több boltja van, nagyrészt cseréppel fedett házai csinosak, utcái rendezettek, piacán pedig régi kicsiny temploma helyére 1866-ban oly szép és terjedelmes egyházat építettek, mely bármelyik városba is beillenek. Ily terjedelemben, úgy látszik, a jövő nagyobbodásra való számitással készült.”

Nos, ha e két fundamentumot népfőiskolának tekintjük, a magyar múlt mélyebbre ereszti gyökereit, mint az észak-európai. Legyen ez a mi titkunk. De gondolhatjuk azt is, hogy nincs szükségünk eféle kontinentális *ki-mit-tud*-ra ahhoz, hogy büszkék legyünk a művelődéstörténeti előzményekre, címkézés nélkül is. Mindenesetre a konkrétan népfőiskolával foglalkozó hazai irodalom, közmegegyezészerűen *Guttenberg Pál: Iskolai képek a jövő századból* című 1895-ben megjelent könyvével kezdődik. Bizonyára nem ő volt az első, aki

utazásai során megfordult valamilyen külföldi népfőiskolán, mindenestre itt maradt – még tizenkilen-cedik századi – nyoma a *Grundtvig* szellemében működő intézmények hazai ismertetésének. Csak feltételezni tudjuk, hogy különösebb szenzációt azért nem keltett a magyar szakmai közvéleményben, mivel már *Eötvös József* első és második minisztersége idején történtek különböző kezdeményezések az iskolán kívüli művelődés intézményesítésére.

A népből és az alsó polgárságból jött középosztálybeli értelmiség egyre jobban megértette, hogy a XX. század forgószelében megmaradni (amint a XXI-edik elején „Európába menni”) csak együtt lehet, csak együtt érdemes, vagy sehogy. *Szabó Zoltán a Cifra nyomorúságban* írja: „A gimnázium egyik tanára 14 éve vezet egy népfőiskolát, 180 hallgatója van, jó részt summások. Évek alatt nagyon szépen kiműveli az embereket, rákapatja őket az olvasásra...” Ilyen neves és névtelen értelmiségiek, tanárok, papok, később népfőiskolán megfordult parasztemberek, faluvezetők kezdtek el népfőiskolát szervezni saját környezetükben, sokszor nem is tudva egymásról.

Örök vetélkedés tárgya lesz, hogy melyik volt köztük az első. *Kovács Bálint*, a téma legalaposabb kutatója még *Szandát* említi az 1941-es kiadású *Magyarországi keresztyén népfőiskolák* című kötetében, de már *Bajaszentiván* elsőségét emeli ki a Püski, MNT kiadású: *Népfőiskola tegnap, ma, holnap* történeti fejezetében. Igaz, hogy ez utóbbi, *Harsányi István* által szerkesztett tanulmánykötet 1991-es kiadású, így valószínűsíthető, hogy újabb kutatási eredmények ismeretében teszi le a garast az 1914-ben létrehozott *bajaszentiváni* népfőiskola mellett Kovács Bálint, a mozgalom nagy öregje. Ugyanilyen korai kísérletként említi a *szegedi és kecskeméti* intézményalapítási kezdeményezéseket is, bár ezek folyamatos működését megakadályozta a háború.

A külföldi mintákban elemzett klasszikus alaphelyzet ismétlődött meg hazánkban is, amikor azt tapasztaljuk, hogy a számunkra tragikus végű világháborút lezáró *trianoni békediktátum után születtek sorra a népfőiskolák. Kecskeméten* kívül, ahol *dr. Kovács Andor* jogakadémiai igazgató vezetésével nyílt meg 1922–23-ban az intézmény, *Mezőkövesd, Szan-*

da, Ménfőcsanak, Pilis nevei bukkannak fel leggyakrabban. *Boros Lajos*, mintegy *hetven* népfőiskoláról tesz említést a Trianont követő évekből, ami máig nincs benne a szakmai köztudatban sem, hiszen ez már egy országos mozgalom számottevő kibontakozását bizonyítja.

Ha lehet, még nagyobb hangsúlyt kell hogy kapjanak az elcsatolt részekén létrejött népfőiskolák, hisz ezek kultúra- és nemzetmegtartó szerepe létkérdéssé vált, a szó legszorosabb értelmében. Így az erdélyi unitárius egyház apostoli lelkületű prédikátora, *Balás Ferenc* által létrehozott nagyvonalú *mészköi kísérlet* és a felvidéki *Rimaszombat*on, *Machnyik Andor* vezette parasztskola, mint úttörő vállalkozások. De a csallóközi *Ekecsen*, valamint *Beregszászon és Munkácson* ugyancsak meggyökeresedett a mozgalom, ez utóbbi térségben különösen a *sárospataki* kapcsolatoknak köszönhetően. De soroljuk fel e helyt is azokat az erdélyi településeket, ahol életképes népfőiskolák jöttek létre – *Ákosfalva, Barátka, Gyalu, Kőrösfő, Magyarkapus, Makfalva, Sepsiszentgyörgy, Székelyudvarhely, Szilágycsehi, Holtmaros* – s működtek is 1944 tragikus őszéig.²

DR. BALÁZSI KÁROLY ny. főiskolai tanár, település- és közösségfejlesztő. Sárospatakon tanítói, az ELTÉ-n magyar-népművelés szakos tanári oklevelet, majd egyetemi doktori (dr. univ.) fokozatot szerzett. Szakmai tanulmányúton járt Angliában, Franciaországban, Svédországban. Dolgozott művelődési központ igazgatóként Szobon, közművelődési tanszékvezetőként a bajai Eötvös József Tanítóképző Főiskolán. Később a Comenius Tanítóképző Főiskola közművelődési, majd társadalomismereti tanszékvezető docense, egy évig főigazgató-helyettes. 1993-tól a Közösségszolgálat Alapítvány felső-magyarországi rezidense. A Sárospataki Népfőiskola újjászervezője (1988) és első, alapító elnöke. A Lakiteleki Népfőiskolai Alapítvány hálózatfejlesztési kabinetjének vezetője. Kutatási területe: művelődéstörténet, közösségi művelődés, népfőiskolák. Fontosabb művei: a Keceli Nevelési Központ funkcionális terve (1980), Település- és közösségfejlesztés (főiskolai jegyzet) 2000., A Sárospataki Népfőiskola tizenöt éve (1986-2002), Gyökerek és korszakok (népfőiskolai olvasókönyv) 2002., Népfőiskolai hagyomány (1769-2010), Lakitelek 2012., további mintegy 150 publikáció lapokban, folyóiratokban.

2 A folyamatok érzékelésére ajánlott olvasmány a Népfőiskolai Füzetek 10. kiadványaként megjelent Népfőiskolai hagyomány című kötet (Antológia Kiadó, Lakitelek, 2012) Balázi Károly szerző tollából, amely a 65-95. oldalakon végigköveti a katolikus és protestáns népfőiskolákat és működésüket, valamint a rendszerváltást követő népfőiskolai gyakorlatot, középpontba helyezve az országos műhelyt teremtő Lakitelek Népfőiskolával.